

MIKOŁAJ JAKUBCZYC

AKCJA OSADNICZA WE WROCŁAWIU W 1945 I NA POCZĄTKU 1946 ROKU

Osadnictwo polskie we Wrocławiu, zniszczonym w 70% w ostatniej fazie wojny, nie było dotąd przedmiotem szczegółowych studiów. Początki osadnictwa znamy raczej z szeregu prac o charakterze pamiętnikarskim, w znikomym zaś stopniu z prac opartych na materiałach archiwalnych¹. Obecne studium jest wynikiem długotrwałych badań akt b. Wojewódzkiego Oddziału Państwowego Urzędu Repatriacyjnego (PUR) we Wrocławiu, Wojewódzkiego Oddziału Osiedleńczego oraz nie wyzyskanego szerzej w dotychczasowych pracach archiwum Zarządu Miejskiego m. Wrocławia. Chronologicznie studium nasze zamykamy w granicach od maja 1945 do lutego 1946 r. Na okres ten przypada powstanie administracji, napływ pierwszej fali osadników polskich oraz organizowanie życia gospodarczego i społecznego w mieście. Badanie osadnictwa kończymy datą 14 II 1946 r., tj. przeprowadzeniem sumarycznego spisu powszechnego².

¹ Oprócz materiałów źródłowych wyzyskano m.in. następujące pozycje: I. Tur-nau, *Studia nad strukturą ludnościową polskiego Wrocławia*, Poznań 1960; M. Orzechowski, *Szkice z dziejów Polonii wrocławskiej*, Wrocław 1960; Z. Dul-czewski, A. K wilecki, *Pamiętniki osadników ziem odzyskanych*, Poznań 1963; *Ci, co przetrwali. Wspomnienia Polaków z Dolnego Śląska*, opr. K. Fiedor i M. Orze-chowski, Wrocław 1959; K. Kersten, *Plany i organizacja migracji ludności rol-niczej na ziemie zachodnie w 1945 roku* (Kwartalnik Historyczny, 1960); K. Ma-leczyński, M. Morelowski, M. Ptaszycka, *Wrocław. Rozwój urbanistyczny*, Wrocław 1956; *Trudne dni*, praca zbiorowa, t. I, Wrocław 1960, t. II, Wrocław 1961; [b. a.], *Pierwszy rok w odzyskanym Wrocławiu*, Wrocław 1946; K. Jonca, *Festung Breslau. Documenta obsidionis*, Warszawa—Wrocław 1962.

² Ze względu na brak miejsca nie omówimy w pracy odbudowy miasta, orga-nizowania polskiego życia gospodarczego itp. problemów, ani też akcji repatriacji Niemców wrocławskich do Niemiec. Będzie to przedmiotem oddzielnej monografii. Nie zamieściliśmy tu m. in. przygotowanych dwóch szkiców: 1. Plan zaminowania m. Wrocławia, 2. Zasiedlanie przestrzenne m. Wrocławia w początkowym okresie osadnictwa.

Organizację i działalność instytucji osadniczych regulował dekret PKWN z 7 X 1944 r., ze zmianami wprowadzonymi dekretem z 7 V 1945 r.³ Na podstawie tych dekretów poszczególne ministerstwa wydały szereg okólników i zarządzeń precyzujących tryb osadnictwa.

Osadnictwem we Wrocławiu zajmowało się kilka instytucji. Niektóre wykonywały te czynności w ramach ogólnych swoich funkcji, inne natomiast były specjalnie w tym celu powołane. Pierwsze stanowiły załączki przyszłej administracji państwowej i gospodarczej, drugie zaś miały charakter przejściowy i z chwilą zakończenia akcji osadniczej zostały zlikwidowane.

Bezpośrednio po wyzwoleniu Wrocławia przybywały tu tzw. grupy operacyjne. Poszczególne ministerstwa i centralne zarządy kierowały do miasta grupy ludzi z określonymi zadaniami. Grupy te organizowały instytucje administracji państwowej i gospodarczej oraz kulturalno-naukowe. Instytucje te, chcąc realizować swoje zadania, były zmuszone kompletować załogi. Stąd też obok zadań wynikających z ich charakteru zajmowały się także osadnictwem. W porozumieniu z Zarządem Miasta lub bezpośrednio z Delegaturą Tymczasowego Państwowego Zarządu (TPZ) zajmowały budynki mieszkalne, w których osiedlały swoich pracowników, oraz organizowały i prowadziły dla nich stołówki.

Główny ciężar osadnictwa spoczywał na Zarządzie Miejskim. Pierwszą grupę operacyjną stanowi właśnie grupa tej instytucji z dr Bolesławem Drobnerem na czele. Zarząd Miejski był pierwszą oficjalną instytucją w mieście, dlatego więc spadał na niego obowiązek zajmowania się w pierwszym okresie wszystkimi przyjeżdżającymi do miasta. W zasadzie wszystkie wydziały Zarządu Miejskiego zajmowały się akcją osiedleńczą, która wówczas była główną treścią jego pracy. Z kolei w czerwcu 1945 r. powołano miejskie urzędy obwodowe (MUO), które z ramienia Zarządu Miejskiego bezpośrednio w terenie realizowały osiedlanie. Urzędy te poprzez swoje referaty mieszkaniowe wprowadzały osadników do mieszkań i nieraz przesiedlały Niemców. Organizowały one odgruzowanie ulic i usuwanie barykad, a także zabezpieczały ruchomości pozostające bez opieki, które później przekazywano osadnikom.

Przy Wydziale Pracy i Opieki Społecznej Zarządu Miasta w sierpniu 1945 r. został powołany Referat Osiedleńczy. Do głównych jego zadań należało planowanie i koordynowanie akcji osiedleńczej na terenie miasta oraz prowadzenie sprawozdawczości. Praca referatu nie nabrała szero-

³ Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z 7 X 1944 r. o utworzeniu Państwowego Urzędu Repatriacyjnego (Dz.U. nr 7, poz. 32) oraz Dekret z 7 V 1945 r. o częściowej zmianie dekretu Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z 7 X 1944 r. o utworzeniu Państwowego Urzędu Repatriacyjnego (Dz.U. nr 18, poz. 101).

kiego rozmachu, a raczej ograniczała się do składania sprawozdań Wojewódzkiemu Wydziałowi Osiedleńczemu.

Dnia 13 VIII 1945 r. został powołany Miejski Komitet Osiedleńczy, w którego skład weszli przedstawiciele władz i urzędów oraz partii politycznych⁴. Pierwsze posiedzenie Komitetu odbyło się tego samego dnia. Omówiono na nim kierunki pracy oraz całość zagadnień związanych z osadnictwem w mieście. Na kolejnych posiedzeniach analizowano przebieg osadnictwa i wysuwano postulaty w celu jego usprawnienia.

W lipcu 1945 r. rozpoczęła działalność Delegatura TPZ, która przejmowała i sprawowała zarząd nad opuszczonym i porzuconym majątkiem poniemieckim. Dnia 31 XII 1945 r. pod zarządem TPZ pozostawało 20 600 nieruchomości miejskich⁵. Częste były wypadki przekazywania przez Delegaturę TPZ obiektów bezpośrednio osadnikom, z pominięciem instytucji zajmujących się osadnictwem⁶. W ten sposób TPZ stało się jeszcze jedną instytucją zajmującą się osiedlaniem.

Duże zasługi w dziele zasiedlania miasta położył Oddział PUR we Wrocławiu. Grupa operacyjna PUR na czele z Mikołajem Bohdanem przybyła do Wrocławia 15 V 1945 r. Zorganizowała ona Obwodowy Oddział PUR z siedzibą na Psim Polu. Obwodowy Oddział PUR swoim zasięgiem obejmował miasto Wrocław i przyległe powiaty. Formalnie podlegał on Okręgowemu Oddziałowi PUR w Legnicy, praktycznie jednak — bezpośrednio Centralnemu Zarządowi PUR w Łodzi, któremu też składał sprawozdania ze swojej działalności⁷. Obwodowy Oddział PUR we Wrocławiu został zniesiony, a jego placówki przejął Okręgowy Oddział PUR. Fuzja nastąpiła w pierwszej połowie listopada 1945 r. Od tej pory działał tylko Okręgowy (Wojewódzki) Oddział PUR na Okręg Dolnego Śląska z siedzibą we Wrocławiu.

We Wrocławiu Obwodowy Oddział PUR zorganizował punkty etapowe i inspektoraty osadnictwa jako podległe sobie placówki mające realizować zasiedlanie miasta. Na punkcie etapowym repatrianci i przesiedleńcy mieli zapewnione zakwaterowanie na przeciąg trzech dni, a w koniecznych wypadkach i na dłużej, otrzymywali gorące posiłki i doraźne zapomogi pieniężne oraz pomoc lekarską⁸.

Z punktu etapowego repatrianci i przesiedleńcy udawali się do przy-

⁴ Archiwum Państwowe Miasta Wrocławia i Województwa Wrocławskiego (dalej skrót: AP Wrocław), Wojewódzki Wydział Osiedleńczy, sygn. IX/41.

⁵ Archiwum ZM m. Wrocławia (dalej skrót: AZM), sygn. 19/45.

⁶ Protokoły posiedzeń ZM m. Wrocławia, 1945 r.

⁷ O działalności PUR na Dolnym Śląsku dowiedzieć się można z opracowania: [b. a.]. *Państwowy Urząd Repatriacyjny w latach 1945 do 1948 na Dolnym Śląsku*, Wrocław 1948.

⁸ AP Wrocław, Oddział Wojewódzki PUR, sygn. 52.

dzielonych im mieszkań na terenie Wrocławia bądź też do innych miejscowości. Należy pamiętać, że istniała wówczas masowa migracja ludności. Polacy powracający z Niemiec zatrzymywali się we Wrocławiu, po czym ze względów rodzinnych połączali przeważnie do swoich poprzednich miejsc zamieszkania. Repatrianci ze Wschodu, którzy nie znaleźli tu warunków do osiedlenia, udawali się do innych miast Dolnego Śląska. Częstym zjawiskiem było poszukiwanie rodzin. Dotyczyło to szczególnie żołnierzy zdemobilizowanych z 1. i 2. Armii Wojska Polskiego, których rodziny w ramach repatriacji powracały wówczas do kraju. Z tych przyczyn nie wszyscy; którzy przeszli przez punkty etapowe znajdujące się we Wrocławiu, osiedlili się w tym mieście.

25 V 1945 r. został zorganizowany Punkt Etapowy na Psiem Polu, który posiadał dwa schroniska na 400 osób. Dopiero w listopadzie 1945 r. do pomieszczeń tego punktu doprowadzono wodę, uruchomiono łaźnię i komorę dezynfekcyjną. Przybywali tam repatrianci i przesiedleńcy przywożeni samochodami ze stacji kolejowej Brochów oraz ze stacji Psie Pole (od chwili jej uruchomienia). Punkt Etapowy Wrocław-Miasto został zorganizowany 5 VII 1945 r. przy ul. Paulińskiej 14. Posiadał on schronisko, kuchnię, ambulatorium lekarskie i izbę chorych. W lipcu 1945 r. zorganizowano Punkt Etapowy Wrocław Zachodni dla powracających Polaków z Zachodu i Południa. W odróżnieniu od pozostałych punktów etapowych był on względnie dobrze zorganizowany i wyposażony. Punkt ten 15 I 1946 r. został rozwiązany. W listopadzie 1945 r. otwarto Punkt Etapowy przy ul. Stalina (dzis. ul. Jedności Narodowej). Przez wszystkie wymienione punkty etapowe do końca lutego 1946 r. ogółem przeszło 146 452 osoby⁹.

Obok punktów etapowych na terenie miasta działały inspektoraty osadnictwa PUR, które zajmowały się techniczną stroną osiedlenia repatriantów i przesiedleńców. 5 VII 1945 r. został zorganizowany Inspektorat Osadnictwa Miejskiego. Oprócz Inspektoratu Osadnictwa Wrocław-Miasto działał także Inspektorat Osadnictwa na Psiem Polu. Ten ostatni zajmował się w przeważającej mierze osadnictwem wiejskim. Z biegiem czasu zadania osadnicze placówek PUR działających we Wrocławiu znacznie wzrosły, dlatego też 23 XI 1945 r. został zorganizowany Oddział Grodzki PUR, który w ramach swoich uprawnień prowadził akcję osiedleńczą w mieście.

Technika osiedlania była zróżnicowana. Wynikało to z faktu, że osiedlaniem zajmowały się różne instytucje oraz że osadnicy przybywali do miasta w różny sposób. Repatrianci napływali w sposób zorganizowany. Osiedlaniem ich zajmował się w głównej mierze Inspektorat

⁹ Tamże, sygn. 50, 51, 707.

Osadnictwa PUR. Jeżeli chodzi o przesiedleńców, to część z nich przybywała również w ramach akcji zorganizowanej. Osiedlaniem ich trudnił się PUR, Zarząd Miejski bądź bezpośrednio instytucje organizujące swoje załogi. Jednakże znaczna część przesiedleńców przybywała żywiłowo, w sposób nie zorganizowany. Osiedlanie ich przebiegało różnie. Najczęściej po znalezieniu pracy ubiegali się oni o przydział mieszkania. Obiekty takie, jak sklepy, warsztaty rzemieślnicze i drobne przedsiębiorstwa przemysłowe były przydzielane osadnikom przez wydziały Zarządu Miasta, Oddział TPZ i Inspektorat Osadnictwa PUR. Powodowało to szereg nieporozumień pomiędzy tymi instytucjami.

W początkowym okresie — jak już była mowa — osadnictwo było wielotorowe. Nie było jednolitych przepisów prawnych regulujących tak ważne wówczas zagadnienie. Osiedlaniem zajmowało się szereg instytucji. Z tych względów zdarzały się wypadki, że jeden i ten sam obiekt był przydzielany dwóm osadnikom — z jednej strony przez Inspektorat PUR, z drugiej przez Zarząd Miasta lub Oddział TPZ. Jak wynika ze sprawozdań Oddziału PUR oraz Referatu Osiedleńczego Zarządu Miejskiego, współpraca pomiędzy tymi instytucjami na odcinku osadnictwa nie była skoordynowana. Oddział PUR w swoim sprawozdaniu z 25 VIII 1945 r. stwierdził: „Osadnictwo miejskie na terenie m. Wrocławia pomimo wielokrotnych usiłowań ze strony PUR, aby uzgodnić pracę Inspektoratu z władzami administracyjnymi miasta, do chwili obecnej nie weszło na właściwe tory i w dalszym ciągu nie ma współpracy”¹⁰. Podobną treść zawierają sprawozdania Referatu Osiedleńczego w stosunku do PUR. Wydaje się, że stan taki wynikał stąd, że Oddział PUR podlegając bezpośrednio Zarządowi PUR w Łodzi nie chciał godzić się, żeby akcją osiedleńczą w mieście kierował Zarząd Miejski przez podległe mu wydziały. Placówki PUR usiłowały akcją osadniczą prowadzić raczej samodzielnie.

Rzecz jasna, że w pierwszym trudnym okresie, będącym równocześnie okresem odbudowy i przebudowy całej administracji państwowej, niedociągnięcia organizacyjne były nieuniknione. Jednolitość w zakresie akcji osadniczej wprowadziło dopiero zarządzenie Ministerstwa Ziem Zachodnich i Administracji Publicznej z 29 III 1946 r.¹¹, które zniosło wielotorowość tej akcji i wyraźnie sprecyzowało kompetencje wydziałów (referatów) osiedleńczych jako organów kierujących osadnictwem i koordynujących je na danym terenie.

* * *

¹⁰ Tamże, sygn. 50.

¹¹ Tamże, sygn. 1976.

Liczba osadników w mieście szybko wzrastała. Charakteryzują to dane znajdujące się w sprawozdaniach Inspektoratu Osadnictwa PUR i Referatu Osiedleńczego Zarządu Miejskiego. Mimo że liczby w nich zawarte są przybliżone, wystarczająco jednak obrazują dynamikę przebiegu osadnictwa.

Tab. 1. Liczba osadników osiedlonych we Wrocławiu przez PUR¹²

Okres	Liczba osadników	W tym liczba repatriantów
Od początku akcji osadniczej do 31 VIII 1945	723	300
1 IX — 30 IX 1945	546	246
1 X — 31 X 1945	4652	2599
1 XI — 30 XI 1945	2311	802
1 XII — 31 XII 1945	2641	2040
1 I — 31 I 1946	1948	1842
1 II — 14 II 1946	502	500
Razem	13323	8329

Według danych Referatu Osiedleńczego Zarządu Miejskiego do 14 II 1946 r. osiedlono we Wrocławiu 26 605 osadników¹³. Referat Osiedleńczy bezpośrednio nie prowadził akcji osadniczej, tylko w swoich sprawozdaniach podawał liczbę osiedlonych przez inne instytucje. Można więc przyjąć, że w zestawieniach Referatu Osiedleńczego, które obrazuje osadnictwo zorganizowane, mieści się liczba osiedlonych przez PUR. Porównując te wielkości można ustalić, że do 14 II 1946 r. w ramach zorganizowanej akcji osiedlono około 26 605 osadników. Jak wynika z powszechnego, sumarycznego spisu ludności, w dniu 14 II 1946 r. ludność miasta wynosiła 170 656 mieszkańców¹⁴. Według tego spisu w liczbie tej było 57 103 Polaków osiedlonych w mieście¹⁵.

Z porównania liczby osób zarejestrowanych przez Referat Osiedleńczy z ich ogólną liczbą (26 605 i 57 103) wynika, że w ramach zorganizowanego osadnictwa osiedlono w mieście około 47% osadników, 53% natomiast osiedliło się w sposób nie zorganizowany. Wskazuje to, że w początkowym okresie osadnictwo wrocławskie rozwijało się dwutorowo, jako osadnictwo zorganizowane i żywiołowe.

¹² Tamże, sygn. 22, 50, 184, 1787.

¹³ Tamże, Wojewódzki Wydział Osiedleńczy, sygn. IX/41, IX/81, IX/89, Zestawienie Referatu Osiedleńczego.

¹⁴ AZM, Ludność m. Wrocławia na podstawie spisu z 14 II 1946 r., sygn. org. 29/46.

¹⁵ Tamże, sygn. 14/46.

Nasilenie osadnictwa obserwuje się do grudnia 1945 r., w miesiącach zimowych znacznie słabnie. Na wiosnę 1946 r. ponownie następuje ożywienie ruchu osiedleńczego.

Wśród osadników zasiedlających miasto można wyróżnić cztery grupy według pochodzenia regionalnego. Najliczniejszą z tych grup stanowili przesiedleńcy z województw Polski centralnej i dawnych województw zachodnich. Następną pod względem liczebności byli repatrianci ze Związku Radzieckiego. Trzecią grupę ludności tworzyli reemigranci z Niemiec i innych krajów. Czwartą grupę stanowiła garstka ludności miejscowej, czyli tzw. autochtoni.

Struktura pochodzenia regionalnego osadników w początkowym okresie osadnictwa była zmienna. Z chwilą wyzwolenia miasta masowo zaczęli napływać do niego przesiedleńcy z terenów przeludnionych i zniszczonych działaniami wojennymi. Repatrianci ze Związku Radzieckiego w sposób zorganizowany zaczęli przybywać do miasta od lipca 1945 r. Wskaźnik ilości ich w stosunku do ogólnej liczby osadników stale wzrastał i w połowie lutego 1946 r. wynosił około 14,5%. W tym okresie na ogólną liczbę 57 103 Polaków przypadało 8329 repatriantów.

Wśród reemigrantów najliczniejsza była grupa pochodząca z Niemiec. Ponadto reemigranci przybywali z Rumunii, Jugosławii, Austrii, Francji, Czechosłowacji i innych krajów europejskich i pozaeuropejskich. Stan ich w stosunku do ogólnej liczby osadników można ustalić tylko w przybliżeniu. Do 25 IX 1945 r. na Punkcie Etapowym Wrocław-Miasto zarejestrowano 17 318 osób, w tym 732 reemigrantów. Stanowi to 4,2%¹⁶. Na podstawie przydziału mieszkań można ustalić, że na terenie obwodu II MUO osiedliło się około 5% reemigrantów w stosunku do ogólnej liczby osadników¹⁷. Na podstawie tych dwóch wielkości można przyjąć, że przeciętny stan reemigrantów w stosunku do ogólnej liczby osadników wynosił około 4,5%.

Liczba mieszkańców pochodzenia miejscowego była mała. Można ją w tym czasie ustalić na podstawie liczby rozpatrzonych podań o przyznanie obywatelstwa polskiego z tytułu polskiego pochodzenia. Do marca 1946 r. wydano 879 tymczasowych zaświadczeń obywatelstwa polskiego¹⁸.

Celem ustalenia pochodzenia terytorialnego osadników przeprowadzono badania metodą reprezentacyjną, na podstawie przydziałów mieszkań dla osadników z dzielnicy II MUO od października do grudnia 1945 r. W badaniach przyjęto podział administracyjny kraju sprzed 1939 r. Uwzględniono przy tym poprawkę uwzględniającą wydzielenie województwa rzeszowskiego z terenu dawnego województwa lwowskiego.

¹⁶ AP, Wrocław, Oddział Wojewódzki PUR, sygn. 50, 184, 1787.

¹⁷ Wskaźnik ten ustalono na podstawie danych zawartych w tab. 2.

¹⁸ AZM, sygn. 29/13/46.

Ustalone w ten sposób wyniki charakteryzują dokładnie tylko obwód II. Inne obwody nie mogły być wzięte pod uwagę z powodu braku materiałów źródłowych. W dzielnicy tej mieszkało wówczas około 40% osiedlonych Polaków, można więc przyjąć, że dane te w pewnym stopniu odzwierciedlają pochodzenie regionalne osadników całego miasta.

Według danych zawartych w powyższej tabeli uderza przewaga li-
czebna przesiedleńców, którzy przybywali do Wrocławia z Warszawy

Tab. 2. Pochodzenie regionalne osadników osiedlonych w dzielnicy II MUO we Wrocławiu¹⁹

Miasto, okręg, województwo, kraj	Liczba osadników	Wskaźnik w %
1	3	4
Warszawa	735	16,0
warszawskie (bez m. Warszawy)	303	6,6
kieleckie	421	9,2
krakowskie	398	8,7
łódzkie	373	8,1
poznańskie	328	7,1
lubelskie	195	4,2
rzeszowskie	130	2,8
śląskie	76	1,7
białostockie	67	1,5
pomorskie	28	0,6
z różnych miast ziem zachodnich	196	4,3
Przesiedleńcy razem	3250	70,8
lwowskie	476	10,4
w łeńskie	101	2,2
stanisławowskie	113	2,5
tarnopolskie	88	1,9
wołyńskie	38	0,8
kowieńskie	27	0,6
poleskie	24	0,5
nowogródzkie	23	0,5
grodzieńskie	15	0,3
inne	161	3,5
Repatrianci z ZSRR razem	1066	23,2
Reemigranci z Niemiec i z innych krajów	229	5,0
Ludność miejscowa	45	1,0
Razem	4590	100

¹⁹ Pochodzenie regionalne przyjęto według ostatniego miejsca zamieszkania.

i województwa warszawskiego oraz z Kieleckiego, Krakowskiego, Łódzkiego i Poznańskiego. Trzeba pamiętać, że w listopadzie wzrosło nasilenie przesiedleńców z Warszawy. Został nawet powołany przez Zarząd Miejski Nadzwyczajny Komitet do Osiedlenia Warszawiaków. Na pierwszy plan po województwie warszawskim wysuwa się Kielecczyzna. Zjawisko to można tłumaczyć dużym zniszczeniem tego terenu w czasie działań wojennych. Z województwa tego przybywały do miasta znaczne rzesze specjalistów. Napływ osadników z Krakowskiego i Łódzkiego uwarunkowany był przeludnieniem tych terenów. Z Krakowa przybyła znaczna część pracowników administracji państwowej. Pozostałe grupy przesiedleńców pochodzących z różnych województw Polski centralnej, z wyjątkiem Łódzkiego i Poznańskiego, były stosunkowo mniej liczne. Mały odsetek stanowili przesiedleńcy pochodzący z województwa śląskiego pomimo jego sąsiedztwa z województwem wrocławskim.

Pochodzenie przesiedleńców z różnych typów osiedli ustalono tylko dla dzielnicy II MUO, zajmującej rejon Dworca Nadodrze, ul. Jedności Narodowej, Nowowiejskiej i pl. Grunwaldzkiego²⁰. Z powodu braku materiałów źródłowych nie zdołano opracować tej charakterystyki dla innych dzielnic miasta. Z tego względu przyjęte wielkości w pewnym tylko stopniu odzwierciedlają to zagadnienie dla miasta jako całości. Polacy osiedleni w dzielnicy II MUO pochodzili: z dużych miast (o liczbie ludności ponad 100 000) — 47,9%, ze średnich miast (od 10 000 do 100 000 ludności) — 25,6%, ze wsi i małych miasteczek (o liczbie ludności do 10 000) — 26,5%. Ze wsi przybyło do tej dzielnicy około 20,6% osadników.

Na podstawie tych danych, aczkolwiek dotyczących tylko obwodu II, można stwierdzić, że w początkowym okresie osadnictwa miasto zasiedlali głównie osadnicy pochodzenia miejskiego, przy znacznym jednak udziale pochodzących ze wsi. Repatrianci przybywali do Wrocławia przeważnie z miast, a tylko nieznaczna ich liczba z wiosek. Było to uwarunkowane tym, że skupiska Polaków na tamtych terenach koncentrowały się przeważnie w ośrodkach miejskich.

Różna była sytuacja materialna poszczególnych grup osadników. W trudnych warunkach znajdowali się przesiedleńcy z terenów zniszczonych działaniami wojennymi. Repatrianci przybywali ze swoim dobytkiem, posiadając pewne zapasy żywności²¹.

²⁰ AZM, opracowano na podstawie wydanych przydziałów mieszkań według ostatniego miejsca zamieszkania.

²¹ AP Wrocław, Oddział Wojewódzki PUR, sygn. 22: „Repatrianci przywożą dobytek, stąd początek mają lżejszy. Jest druga grupa ludzi przesiedlonych z województw centralnych, którym dobytek uległ całkowitemu zniszczeniu wskutek działań wojennych. Ci zjawiają się częstokroć tak, jak stoją, a w najlepszym wypadku

Na przestrzenne zasiedlanie miasta wpływał cały szereg przyczyn natury obiektywnej — warunki bezpieczeństwa, warunki mieszkaniowe, stan komunikacji oraz położenie zakładów pracy. W pierwszych miesiącach osadnictwa warunki bezpieczeństwa zmuszały osadników do grupowego osiedlania się. W ten sposób na terenie miasta powstawały wysepki zasiedlone przez Polaków. Dzielnice położone na peryferiach miasta pomimo dobrych warunków mieszkaniowych były zajmowane później, właśnie na skutek braku odpowiednich warunków bezpieczeństwa.

Najwięcej Polaków osiedliło się w rejonie II MUO, z głównymi skupiskami przy ul. Jedności Narodowej, Nowowiejskiej, pl. Grunwaldzkim i Dworcu Nadodrze. Na drugie miejsce wysuwał się I MUO, z głównym ośrodkiem w okolicy Rynku. Stosunkowo powoli następowało zasiedlanie dzielnic położonych na peryferiach miasta, takich jak Psie Pole i Leśnica. Brak komunikacji z tymi dzielnicami, złe warunki bezpieczeństwa — to przyczyny, które hamowały osadnictwo w tych rejonach. Charakterystykę zasiedlania przestrzennego miasta przedstawia tab. 3.

W początkowym okresie osadnictwa uderza przede wszystkim przewaga mężczyzn w stosunku do liczby kobiet. Dość częste były wypadki,

Tab. 3. Liczba Polaków zamieszkałych w poszczególnych obwodach m. Wrocławia w dniu 14 II 1946 r.²²

O b w ó d	Liczba mieszkańców
I — Rynek i dzielnice pld.-wsch.	9084
II — Rejon Dw. Nadodrze — pl. Grunwaldzki	22733
III — Krzyki, Gaj, Tarnogaj	4018
IV — Dw. Świebodzki, Grabiszyn, Muchobór, Pilczyce	4958
V — Biskupin, Sępólno, Zalesie	7712
VI — Karłowice	5648
VII — Psie Pole	1800
VIII — Leśnica	1150
Razem	57103

z woreczkiem na plecach. Los jednych, jak i drugich zależy od należytego zrozumienia kwestii zaopatrzenia chociażby w początkowych miesiącach ich pobytu tutaj. Jest trzecia grupa, najbiedniejsza i znajdująca się w najtrudniejszych warunkach. Są to kobiety z dziećmi, przeważnie repatriantki. Nie mając pomocy męskiej, z samozaparciem i z nadzwyczajnym wysiłkiem kurczowo trzymają się ziemi, ale proszą o natychmiastową pomoc. Wyciągają dłonie małe dzieci w naszą stronę, w stronę władz i urzędów z niemym pytaniem — czy zapomnieliście o nas”.

²² AZM, Zestawienie Biura Statystycznego, sygn., 29/46; dokładny podział miasta na obwody patrz: *Plan miasta Wrocławia*, Wrocław 1946.

że do miasta przybywały w grupie repatriantów dzieci pozbawione opieki osób dorosłych. Międzypartyjny Komitet do Spraw Osadnictwa w sprawozdaniu z inspekcji Punktu Etapowego — Brochów stwierdził np.: „Nieodosobnione są wypadki obecności wśród repatriantów dzieci pozbawionych opieki i niedołączonych kobiet. Na przykład na punkcie etapowym znajduje się siedemnastoletni chłopiec z trojgiem rodzeństwa, najmłodsze nie ma jeszcze trzech lat. Rodzice tych dzieci umarli na tyfus. Dzieci te nie mają odzieży, obuwia i pościeli. Również na punkcie etapowym znajduje się kobieta z sześciorgiem dzieci, najmłodsze ma dwa lata”²³.

Wrocław był miastem ludzi młodych. Wśród osadników dominowała średnia grupa wieku, przy stosunkowo niewielkiej liczbie dzieci i osób starszych. Wśród repatriantów odsetek dzieci i starszego pokolenia był większy. Strukturę wieku osadników charakteryzują dane zawarte w tab. 4. Przy opracowaniu tej tabeli wzięliśmy pod uwagę 3540 osadników (stosunek repatriantów do przesiedleńców jak 1 : 4), którzy przeszli przez Punkt Etapowy Wrocław-Miasto przy ul. Jedności Narodowej i ul. Paulińskiej i — jak wskazują dane rejestru — osiedlili się we Wrocławiu²⁴.

Tab. 4. Struktura wieku osadników miasta Wrocławia w początkowym okresie osadnictwa

Grupa wieku	Liczba osób w danej grupie wieku	Wskaźnik w %
0—14 lat	464	13,1
15—29 lat	1713	48,4
30—49 lat	1016	28,7
50— wzwyż	347	9,8
Razem	3540	100

Pomimo znacznych zniszczeń w mieście i organizowania w nim życia miejskiego od podstaw znaczna część osadników była zatrudniona w przemyśle, budownictwie i rzemiośle. W mieście szybko rozwijał się w tym czasie handel prywatny, w którym dużo osadników znajdowało zatrudnienie. Handel skupił się w rękach Polaków. Charakterystykę zatrudnienia przedstawiają dane opracowane dla dzielnicy II MUO jako najliczniej wówczas zasiedlonej przez Polaków. W przemyśle pracowało 35,6% osób, w handlu 18,8%, w administracji 14,8%, w komunikacji i łączności

²³ AP Wroc'aw, Oddział Wojewódzki PUR, sygn. 22.

²⁴ Tamże, sygn. 1789, 1792, 1799, 1790.

11,2⁰/₀, w gospodarce komunalnej 5,2⁰/₀, w szkolnictwie 5⁰/₀, w służbie zdrowia 4⁰/₀, w innych działach 5,4⁰/₀²⁵.

* *
*
*
*

Administracja polska w krótkim czasie opanowała wszystkie dziedziny życia miejskiego. Pomimo zniszczeń i braku kadry fachowców stosunkowo szybko uruchomiono urządzenia komunalne, zakłady przemysłowe i kulturalno-naukowe. Dzięki temu Wrocław stał się ośrodkiem administracyjno-politycznym i przemysłowym Dolnego Śląska. Wywierało to wpływ na szybko postępującą akcję osadniczą.

DIE SIEDLUNGSAKTION IN WROCLAW IM JAHRE 1945 UND ZU BEGINN DES JAHRES 1946

Vorliegende Studie umfaßt die Zeit der Errichtung der polnischen Verwaltung, des Einströmens der ersten Siedlerwelle und zugleich der Organisierung des wirtschaftlichen und gesellschaftlichen Lebens in der Stadt. Sie stützt sich dabei in der Hauptsache auf archivalische Quellen. Mit dem Siedlungswesen befaßten sich in Wrocław verschiedene Instanzen, besonders aber die Stadtverwaltung und eine Abteilung des Staatlichen Repatriierungsamtes. Infolgedessen zeigt die Siedlung gewisse Unterschiedlichkeiten. Die Zahl der Siedler im Stadtgebiet wuchs ausserordentlich rasch: Am 14. 2. 1946 waren bereits 57 103 Polen hier sesshaft geworden. In der Anfangsperiode zeigten sich in der Besiedlung Wrocław's zwei Linien: die organisierte und die spontane Siedlung. Hinsichtlich der regionalen Herkunft überwog die Anzahl der Umsiedler aus den mittleren und östlichen Bezirken Polens. Im Stadtgebiet nahmen vorwiegend Menschen städtischer Herkunft Wohnung, allerdings war der Anteil von Siedlern Herkunft nicht unbeträchtlich (etwa 20%). Im gleichen Zeitabschnitt trat unter den Siedlern überwiegend das männliche Geschlecht und die mittlere Altersgruppe hervor, lediglich unter den Repatrianten war der Prozentsatz der Kinder und der älteren Generation grösser. Auf die Verteilung der Siedlung über die einzelnen Stadtteile hatten die Sicherheitsbedingungen, die Wohnbedingungen, die Verkehrslage und die Lage der Arbeitsplätze Einfluß. Die meisten Polen siedelten sich im Gebiete des 2. Bezirkes an. Ungeachtet der Verwüstungen und des Mangels an Fachkadern meisterte die polnische Verwaltung binnen kurzer Zeit alle Bereiche des städtischen Lebens.

²⁵ AZM, sygn. 14/46.